

1. Галатов, А. Н. Пути интенсификации овцеводства в условиях Южного Урала / А. Н. Галатов, О. М. Иващенко, М. Ф. Юдин // Монография. – Троицк. – 2007. – С. 183.

2. Абонеев, В. В. Перспективные направления селекции овец в условиях рыночной экономики / В. В. Абонеев, А. Н. Соколов // Овцы, козы, шерстяное дело. – 2007. – №1. – С. 7-9.

ӨОЖ: 636.38 (574.1)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ «БІРЛІК» АҚ-ДАҒЫ ЕТТІ-МАЙЛЫ ҚОЙЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Ж. Құдайберген, а.-ш. ғылымдарының докторы
Қазақ ұлттық ғылыми-зерттеу мал шаруашылығы институты

С. Ш. Газизова, магистрант
Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада «Бірлік» асыл тұқымды қой шаруашылығындағы еділбай етті-майлы қойының өнімділік көрсеткіштеріне сипаттама берілген. Еділбай қой тұқымының қозыларының дамуымен өсуіне туғаннан бастап енесінен айырғанға дейінгі, яғни 16 айлық жастағы қозылар, туғаннан бастап 16 айға дейінгі тәуліктік өсімі көрсетілген.

В работе дается характеристика продуктивности едильбаевских мясо-сальных овец бирликовского племзавода. Приводятся данные роста и развития молодняка едильбаевской породы при рождении, отбивке в 16 месячном возрасте, а также среднесуточный прирост молодняка от рождения до 16 месячного возраста.

The article describes the productivity edilbay meat and tallow birlikского sheep breeding plants. The data growth and development of young edilbay breed at birth, weaning at 16 months age, as well as the average daily growth of young animals from birth to 16 months age.

Ғасырлар бойы қазақ елі қазақ халқының қой өсірудің қыр-сырын терең білгендіктерін айта кетуіміз керек.

Қазақ керемет ботаник деп айтқан. Әр өсімдіктің атауын тауып маңызы мен қандай пайдасы бар екенін білген.

Қой шаруашылығының білгірі академик М. Ф. Иванов кезінде былай деп жазды: «Құйрықты қойлар жергілікті жағдайға өте жақсы бейімделген және ерекше шыдамдылығымен, мықтылығымен және азықтың тапшылығы мен күтімінің нашарлығына төзе білу қабілетімен ерекшеленеді. Әйтседе осы жағдайдың бәрінде олар шаруашылық тұрғысынан алғанда өзінің тез өсіп жетілетін, етті-майлы келетін қасиетін жоғалтпайды. Осы бір ерекшеліктері құйрықты қойларды басқа тұқымдардың ішінен даралап, шаруашылық тұрғысынан алғанда олардың бағалылығын арттыра түседі» [1].

Жалпы Қазақстанның құйрықты қойлары Орталық және Батыс Қазақстанда, былайша айтқанда Жезқазған, Қарағанды, Гурьев, Орал облыстарында және Ақтөбе, Қостанай облыстарының соларға іргелес жатқан шаруашылықтарда өсіріледі.

Қазақтың құйрықты қойларының барлық нәсілінің де конституциясының берік, тез жетілгіш, ұзаққа айдап жайғанда шөбі сирек жайлымдарды жақсы пайдаланылатынын, жайғанда тез семіретінін, еті сапалы болатынын айта кету керек.

Тұқымдық қошқарларының орташа тірілей салмағы 2,5 жасында асыл тұқымды қой шаруашылығында 66,5 килограмнан 73 килограмға дейін ауытқып отырады; орта есеппен 67 килограмға тең. Орта есеппен қырқылатын жүні тиісінше 3-3,5 және 2,3-2,6 кг, тоқты жүні 0,5-0,6 кг.

Кәдімгі табиғи қоршаған орта жағдайдағы және әсіресе зат алмасу ерекшеліктері генотиптік ақпараттық онтогенез барысында өзгеруіне әкеледі, ағзалардың әр ұрпағының гаметаларының 5 пайызда артығы жаңа және кіші мутациялары қабылдайды. Кейбір ғалымдардың пікіріне сәйкес егерде генотиптің және қоршаған ортаның өзара байланысы,

өнімділіктің өзгергіштігіне әсерін тигізеді. Сонда бөлек аудандар үшін арнайы асыл тұқымды табындарды құру қажет.

Еділбай қойларын жабық өсірудің нәтижесінде республиканың кейбір аймақтарында экологиялық тұқым ішінде типтері, экстерьерлік, өнімділік ерекшеліктерімен бір-біріне ұқсамайды.

Бұл қойлар көп ғылыми тәжірибелік қызығушылықты тудырады. Мал шаруашылығының қазіргі даму жағдайы, облыста өсірілетін ауыл шаруашылығы малдары өнімділігінің қол жеткен көрсеткіштерін және мал тұқымын аудандасытыра орындалатынын ескере отырып, оны дамытудың басым бағыттары белгіленді.

М. Ф. Иванов [5] өз мәліметтерінде етті-майлы еділбай қойларының дене тұлғасының өзгеруі толықтай етті бағытқа қарай өзгеру керек екенін мәлімдеді. Етті малдың дене тұрқы кең, сауыры тік, үлкен, ұзын, жалпақ қысқа мойынды, дұрыс түзу қойылған қысқа аяқты болу керек.

«Бірлік» асыл тұқымды мал зауытында еділбай қойларының дене формасында сәл ғана өзгерістер пайда болды. Мысалы, қошқарлардың үлкен промерлері 0,9 см-ге кішірейді, кеуде орамы кеудесімен тереңділігінің өзгеруіне байланысты 3,2 см-ге кеміді, саулықтар бойынша да осындай өзгерістер байқалды. Көптеген ауытқулар көбінесе олардың дене тұрқымен кеуде орамдарында байқалды.

Қой шаруашылығының 1,5 жастағы тұсақтарының шоқтығының биіктігі, тұрқының қиғаш ұзындығы ересек малмен салыстырғанда, иық-жауырын қиылысындағы кеуде кеңдігі, сербек аралығының кеңдігі, кеуде орамы, осы көрсеткіштер бойынша «Бірлік» АҚ еділбай қойларының дене өлшемдерінен төмендегі көрсеткішті көрсетті, яғни еділбай қойларының тірілей салмағы жоғары деңгейде. Қозылары орта есеппен 4,8-5,5 кг салмақпен туылып, соңынан тез жетіледі.

Қой өсіруші жеке шаруашылықтар мен қосалқы шаруашылықтардың алдында тұрған басты міндет: қой санын көбейтіп, одан алынатын өнімді молайту, өнімнің өзіндік құнын кеміту, адам күшін жеткілікті етіп, берік жемшөп қорын жасай білу. Мұның бәрі агрономиялық, зоотехникалық, мал дәрігерлік және өндірістік-техникалық шаралардың дер кезінде, әрі дұрыс қолдануына, еңбек ұйымдастыруды жақсартып, қой тұқымын асылдандыруға байланысты шешіледі. Қазіргі кезде қой шаруашылығын өркендету және өнімділігін арттыру жолдары бұрынғыға қарағанда терең зерттеліп, жаңа прогрессивтік тәсілдермен байылтуда. Атап айтқанда саулықты қыста қоздату, қойды жедел бордақылау, қозыны енесінен ерте айырып бөліп-бөліп, саулықтарды циклдық әдіспен ұрықтандыру, еңбекті жанаша ұйымдастыруды ұжымдық, бригадалық, фермерлік, арендалық-мердігерлік әдістерді барынша кенінен қолдану керек.

Еділбай қойлары жайып бағатын малдың қатарына жатады. Жыл бойы табиғи маусымды жайлымдарды пайдалану бұл қойлардың тебіндеп, қар астындағы шөпті ашып жеуі сияқты бағалы сапалық жағынан қалыптастырады. Қой шаруашылығындағы нағыз жауапты кезең мал қыстатуды өткізу екені белгілі. Шаруашылықта қойды өркендетудің түпкі нәтижелері қысқы жағдайға мерзімінде және жан-жақты әзірлену жұмыстарымен тығыз байланысты.

Еділбай мен қазақтың құйрықты қойлары шөл және шөлейт аймақта тез оңалып шығады, төлдері жедел жайлымда бағылады. Сақа қойлар тез оңалып, қолданып шығады, төлдері жедел өсіп-жетіледі, құйрығына майды көп жинайды. Қазақ қойының құйрығында орта есеппен 6-8 кг май келеді (1-сурет). Шөлді жерде жайлымның оты қашады, шөбі қуан тартып, малға онша тиімді болмайды. Жас қозының көктемде көктеген шөппен тез жетілуі де осыған әзірлік. Еділбай қойларының сүті де асыл, ол да қозыларының тез жетілуіне үлкен себеп.

Еділбай қойларының құйрығы түйенің өркеші секілді малдың көп сусамауына әсері үлкен. Сондықтан ол қолайсыз кезеңде қоректік заттар мен сүйемелдейтін қордың бір көзі болып табылады. Еділбай қойлары құйрығының тағы бір тамаша қасиеті, қаншама май бітсе де оның жүрекке, өкпеге ешбір зияны тимейді. Өйткені құйрықтың қан тамыры жүйесі денесінікінен басқаша құралған.

Еліміздің барлық аймақтарында етті-майлы қой шаруашылығы жеке шаруа және фермерлік қожалықтар жағдайында мал азықтандыру және бағу технологиясын, тұқым асылдандыру жұмыстары мен мал басын көбейтуді жүйелі түрде жүргізген кезде шығын аз жұмсалатындығына байланысты табыстылығы жоғары сала болып табылады.

Елімізде өсірілетін құйрықты қойлар ішінде еділбай қойларының алатын орны ерекше. Олар барлық аймақтарындағы қылшық жүнді құйрықты қойлардың ет-май өнімділігі сапасын жақсарту мақсатында пайдаланылады. Бұл қойлар қазіргі уақытта батыс облыстарда ғана емес, сонымен қатар еліміздің оңтүстігі мен солтүстігінде де өсіріле бастады.

Мал тұқымын асылдандыру нәтижесінде шаруашылық тұрғыдан маңызы зор белгілердің өзара байланыста өзгеру заңдылықтарын білу мен ұтымды пайдаланудың мәні ерекше.

1-Сурет – Еділбай саулығының экстерьерлік көрсеткіші

Табиғатта тіршілік иелерінің бір жақта дамуын табиғи сұрыптап реттеп отырады. Біздің келешегіміз осы құбылысты тиімді пайдалану орнына мал басының көбеюін реттеу жүйесі арқылы еділбай қойларының жан-жақты дамуына күш салу. Қазіргі кезде бұл қойларды бір жақты етті бағытта сұрыптауға қарсылардың да кездесетіндігі жасырын емес. Олар қой тұқымы бір бағытта қатаң сұрыпталған жағдайда да белгілі деңгейде жан-жақты іріктеуден өткізудің дұрыстығын дәлелдеп бағуда.

1-Кестеде көрсетілгендей, П. Н. Кулешов, И. Рахимберлин, К. Қанапин [2] малдың туғандағы тірілей салмақ көрсеткішін ағза өміршендігінің туғандағы басты көрсеткіштерінің бірі, яғни төлдердің туылғаннан кейінгі шешуші факторы болып табылады. Еділбай еркек қозыларының тәуліктік орташа салмақтары 278 г салмақ қосады. Ал, ұрғашы қозыларда 252 г салмақ қосады.

1-Кесте – Еділбай қозыларының өсіп-жетілу сипаты

Топ-тар	Жынысы	n	Тірі салмағы, кг		Тәуліктік орташа салмақ өсімі, г	16 айдағы салмағы, кг	Туылғаннан 16 айға дейінгі тәуліктік салмақ өсімі, г
			туылғанда	енесінен бөлгенде			
Е × Е	Ер	82	5,1	38,3	278	74,4	140
	ұр	53	4,9	36,8	252	57,5	106

Құйрықты қойдың қозылары басқа тұқым қойларының қозыларына қарағанда ширақ, төзімді, өміршендігі жоғары, мал басының сақталуы да жоғары келеді.

Етті-майлы қойлар жақсы еттілік өнімділігімен ерекшеленеді. Әр 100 саулықтан 95 қозы алынады. Қазақтың етті-майлы қойлары қанағаттанарлық өміршендігімен ерекшеленеді.

Қой шаруашылығында жайылымдық жүйеде қозыларды өсіргенде саулықтарының сүттілігі шешуші роль атқарады (2-сурет). Саулықтардың сүт өнімділігі деңгейімен қозының өсіп-дамуы тікелей байланысты, әсіресе алғашқы 4-5 апталық өмірінде, қозыларға негізгі азық енесінің сүті болады.

Қозы енесінің сүтімен барлық қажетті заттарды өзінің өсіп-дамуы үшін алады. Сүті неғұрлым жоғары саулықтардан денсаулығы мықты және тез өсетін қозылар өсіп жетіледі. Сонымен саулықтардың сүт өнімділігі деңгейі бірден-бір қажетті қой шаруашылығындағы селекциялық белгілердің бірі болып табылады.

Біздің зерттеулеріміз бойынша еділбай қойының қозылары туғаннан кейінгі 1-ші айда өте жылдам өсетіндігін атап көрсетіп, кейіннен 5-ші айға дейін олардың өсу жылдамдығының бәсеңдейтіндігі көрсетілген.

2-Сурет – Еділбай қойларының жайылымдағы көрінісі

Тұқымдық шаруашылықта қойдың сапасы жағынан түбегейлі өзгерістер болды. Қой басының сақталуы 96,4 % дейін өсті, 2009 жылы 100 бас саулықтан 93 қозы алынды (2-кесте).

Жүн қырқымы бойынша ұрғашы саулықтармен 1 жылдық қошқарлардың жүн қырқымы қойылған стандарттардан аса түсті, ал ересек қойлардың жүн қырқымы элита класына сай келді.

2-Кесте – «Бірлік» асыл тұқымды зауытының кейбір өндірістік көрсеткіштері

Көрсеткіштері	Жылдар		
	2007	2008	2009
Сату (бас)	1645	1796	1339
100 саулықтан алынған қозылар	90	90	93
Сақталуы, %	85,7	94,3	96,4
Қырқылғандары, бас	1,8	1,8	1,8

Еділбай қойын дүние жүзіндегі ет бағытындағы қой тұқымдарының ішіндегі шаруашылыққа өте пайдалы қасиеттерінің бірі, төлдерінің тез жетілгіш қасиеті бар, етінің дәмділігімен ерекше орын алатын тұқым деуге болады. Осы қойлардың өте сирек кездесетін

қасиеттерінің бірі – олардың бейімделгіштік қасиеті. Бұл қойларды дүниежүзілік биологиялық қор ретінде басқа да қойлардың етті-майлы қасиетін жақсартуға пайдалануға болады.

Біздің зерттеуіміз бойынша өзіндік құн, баға, рентабельділік, пайда – экономикалық қана емес, сонымен қатар өндірістік көрсеткіштер болып табылады, сондықтан олар өнімнің сапасын емес, оның экономикалық тиімділігін сипаттайды, ал экономикалық тиімділік өнімнің сапасын және негізгі өндірушінің жұмыс сапасын арттыру мен өзіндік құнды кемітудің салдары болып есептеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗМІ

1. Иванов, М. Ф. Мясо-сальные овцы / М. Ф. Иванов – Полн. сбор. соч. Т 4. – М. : Колос. – 1964. – С. 334-361.
2. Кулешов, П. Н. Теоритические работы по племенному животноводству / П. Н. Кулешов, И. Рахимберлин, К. Қанапин – М. : Колос. – 1989. – С. 254-259.
3. Қанапин, К. Курдючные грубошерстные овцы Казахстана / К. Қанапин, А. Ахатов – Алматы. – 2000 – 196 с.

УДК: 636.32/38

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОНКОРУННЫХ ОВЕЦ

А. Нартбаев, доктор с.-х. наук, **Э. Б. Асылбекова**, кандидат с.-х. наук

филиал «НИИ овцеводства» ТОО «КазНИИ Жик»

Солтүстік қазақ мериносының саулықтары мен тұсақтарының жүн талшығының жіңішкелігі 64 және 70 сапаға сәйкес келеді. Жүн талшығының ерекшелігіне байланысты олардың шаруашылыққа тиімді көрсеткіштерінде айырмашылық жоқ. Жыл бойында жайылымда бағылған мериностардың жүн өнімділігі жоғары болды. Қошқарлардың таза жүн түсімі 7,8 кг, саулықтардың – 3,8 кг болды. Бұл көрсеткіштер әлемдегі жақсы өнімді аналогтарымен сәйкес келеді.

Установлено, что матки и ярки североказахской породы характеризуются тониной шерсти 64 и 70 качества. У них по основным хозяйственно-полезным признакам в зависимости от тонины шерсти различий не наблюдается. Мериносы в условиях преимущественно пастбищного содержания отличаются высокой продуктивностью. У баранов настриг чистой шерсти 7,8 кг, у маток 3,8 кг, что соответствует лучшим аналогам в мире.

It is established, that dams and young ewes of northkazakh breed are characterized fine of wool 64 and 70 qualities. On basic facilities-useful attributes depending on fine of wool of distinctions is not observed. Merinos in conditions of mainly pasturable contents differ by high efficiency. At the rams clip of pure wool of 7,8 kg, at dam 3,8 kg, that corresponds to the best analogues in the world.

Для тонкорунных пород овец общим свойством является высококачественная тонкая мериносовая шерсть. Поэтому в селекционных программах главными при отборе у овец тонкорунных пород считается, такие признаки как количество чистой шерсти, тонина и длина шерстных волокон, величина животного.

Тонина шерсти имеет важное значение при разведении тонкорунных овец, она почти на 75 %, определяет себестоимость шерстяного топса [1].

В мире повышается спрос на шерсть повышенной тонины – 19-21 мкм. В связи с этим с целью повышения конкурентоспособности тонкорунных овец в ведущих племенных стадах республики проводятся работы по созданию новой породы овец «казахстанский меринос» с тониной шерсти 18-21 мкм.